

Benedek Marcell és az olvasás művészete

Benedek Marcell életének és munkásságának középpontjában áll az olvasás.

Benedek Elek fiaként beleszületett az irodalomba, apja szóban mondott és könyvben megjelent meséin nőtt fel. Mindig könyvek vették körül: mint diákot, mint egyetemistát, mint tanárt, mint irodalomtörténészt, mint műfordítót. Illés Endre a legszorgalmasabb magyar olvasónak nevezte, aki hogy százazreknek tudja kezébe adni a maga olvasmányait: lefordította őket. Nem elégedett meg az egyszerű olvasással.

Többször vall az újraolvasás szükségességéről. Figyelmeztet arra, hogy „jól” kell olvasni, és „sokat” kell olvasni.

Benedek Marcell egész életét végigkíséri az olvasásra nevelés, hiszen többször ír az olvasás művészetéről. *A Bevezetés az olvasás művészetébe, Az olvasás művészete, Az irodalmi műveltség, az Irodalomesztétika* – szűkebb értelemben véve az olvasásra neveléssel foglalkozik. De számos művét kapcsolhatjuk még e témakörhöz: a *Délsziget* című regényes formában írt irodalomtörténetét vagy az *Irodalmi hármaskönyvet*, a versekről, a regényekről, a drámákról írt kis könyveit. Tágabb értelemben pedig Benedek Marcell valamennyi irodalmi tanulmánya, monográfiája, irodalomtörténete – olvasókat akart nevelni.

Az olvasónak rendelkeznie kell bizonyos irodalmi, esztétikai, irodalomtörténeti stb. alapismeretekkel. Benedek Marcell *Az olvasás művészete* című könyvében határozottan elkülöníti a dilettánst a mesterembertől és az íróművésztől. Világosan kell látni, hogy egy-egy könyv szerzője még nem író, hanem csak dilettáns vagy ügyeskedő mesterember. S ezek felett áll az igazi író, az íróművész, a jelentős műveket író, szerkeszteni tudó, igényes, egyéni stílusú stb. alkotó, aki fontos emberi mondanivalóját maradandó formába volt képes önteni. „Mit nevezünk irodalmi alkotásnak? – teszi fel a kérdést. – Az olyan írást, amely emberi érzelmeket, emberrel történt vagy vele vonatkozásba hozható eseményeket vagy jelenségeket kifejez és művészi formává alakít.” Ezt a megfogalmazást utána részletesen értelmezi, fontosnak csak

az emberit tartja, hisz „mindennek mértéke az ember”. Eltűnődik a „kifejezésen”, a stíluson, a megszerkesztésen stb. Vall különböző író-egyéniségekről, erkölcsi értékekről, őszinteségről, a mesterségbeli tudásról. Benedek Marcell mindig olvasni akart tanítani, megértő olvasókat akart találni. Az olvasást művészetnek nevezi – külön kiemelve ezt a gondolatot könyve címeivel is. Mindig úgy érezte, hogy az olvasó közel áll az írás művészetéhez, beleéli magát az olvasmányba, azonosul a szereplőkkel és fő gondolataikkal, véleményt formál róluk. Egy-egy nagy értékű irodalmi alkotás a szó szoros értelmében átformálja olvasóját is. „Az olvasás művésze az, akiben a megformálás adományán kívül minden megvan, ami az íróvá teszi” – állapítja meg Benedek Marcell.

Mit olvassunk? – teszi fel a kérdést Gyergyai Albert egyik könyvének címében, és útmutatóként a regényirodalom világából ötven francia regényről mesél. Gyergyai Albert Benedek Marcell tanítványa volt, szellemi rokona, társa volt az olvasni tanításban. Joggal idézi ezen könyve mottójaként Proustot: „A szép könyvek egyik nagy és csodálatos jellemvonása (s épp ez érteti meg velünk azt az olyan lényeges és egyben korlátolt szerepet, melyet az olvasmány játszhat mindennapi életünkben), hogy míg az író »befejezéseknek«, az olvasó inkább csak »kezdeményeknek« nézheti őket. Igen tisztán érezzük, hogy a mi bölcsességünk ott kezdődik, ahol az íróé végződik s válaszol-

kat várunk tőle, holott csak vágyakat is úgy ébresztheti fel lelkünkben, hogy megcsillantja szemünk előtt azt a tökéletes szépséget, amelyhez csak művészete végső erőfeszítéseket ért el...” Benedek Marcell is félreérthetetlenül ír az esztétikai alapfogalmakról, a szépről, a tetszésről, a gyönyörűségről, az erkölcsi és az értelmi szépről stb. Felhívja a figyelmet arra, hogy a művészi szép az esztétikai szándék gyümölcse, kifejezése, melyben benne rejlik a végtelenség, a válogatás a részletek között. „A művészi szép: forma, amelyben lélek van, a művész belélehelte lelke” – állapítja meg. Ír a fenségesről, a tragikumról, a komikumról, a groteszkről stb. Egyszerű példákkal magyaráz és teszi érthetővé ezt vagy azt az esztétikai kategóriát. Például az iróniát *Arany János* soraival teszi érthetővé: „úgy, anyám! kecsgetsd ölbeli ebedet, / Ójad fúvó széltil drága gyermekedet; / Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle...”; azaz félreérthetetlenül az ellenkezőjét szeretnének kifejezni annak, amit mondunk. Máshol meg az írói alkotás megítélésének szempontjai között először a szerkezetet említi, hiszen a zenében, az építészetben, a képzőművészetben és az irodalomban is az alkotás összetartó ereje: a szerkezet. *Homérosz* eposzainak, az *Iliásznak* és az *Odüsszeiának* a szerkezete, arányossága, sajátos tárgyilagosságával együtt – a görög templomok fenséges szimmetriájára emlékezteti. Vagy *Dante Isteni Színjátékának* középkori (s egyben reneszánsz) szimbolikussága, három részre tagolódása, harminchárom-harminchárom ének, a terciának három sora – a pokol-purgatórium-paradicsom körei és alkörei – félelmetesen pontos megszerkesztettségű. S nem „mellesken” az olvasónak és az irodalomtörténésznek is az írói alkotások megközelítésekor, megítélésekor az emberi világ lírai, epikai vagy drámai ábrázolását kell áttekinteni. Hiába vall a költő *Ady* a Halál ronkonáról, a regényíró *Balzac* a *Goriot apó*-ban az apai szeretetről, a drámaíró *Shakespeare* a *Hamlet*-ben a kizökent időben vívódó hősről – mégis az ember, az olvasó én vagyok. Az olvasó éli át a lírai vers, a regény, a dráma hőséneke sorsát.

Az irodalomtörténész Benedek Marcell munkásságát sajátos személyesség szövi át, így a tudós távolságtartó magatartását felváltja nála az olvasóhoz közelálló esszéíró magatartása. Megszólítja olvasóit, figyel az ő esetleges reflexióikra, érzeti mindig a maga személyes véleményét. *Victor Hugo*-monográfiáját személyes párizsi útiélményei is befolyásolják. *Anatole France*-ot annyira kedveli, annyiszor idézi – például *Coignard* abbé vallomásait –, fordítja, hogy olykor „összekeverik” kettőjük alakját, gondolkodását. *Shakespeare*-könyvről így ír *Kéry László*: *Shakespeare magyar szemmel*. Benedek Marcell egyik legkedvesebb olvasmánya a *Hamlet*, sokszor idézi, s egyik alkalommal így kiált fel: „Íme, *Shakespeare* esztétikája mennyire egytestvér a mienkkel!” Személyesen is ismeri *Romain Rolland*-t, leveleztek, műveit fordítja, monográfiát ír róla. *Rolland* emberi magatartását, humanizmusát gyakran példaképpen idézi, hiszen a háborús „dulakodáson” felül tudott emelkedni. A francia irodalom egyik legjelentősebb irodalomtörténeti munkája, melyet számos szubjektivitás tesz még eredetibbé. Mindjárt az, hogy az irodalomtörténetet elhunyt kislányának ajánlja, s egyszer megszakítva a francia irodalom történetét, *Buffon* s *Rousseau* között beszámol gyászáról, kislánya elhunytáról. A *Paul Wiegler* nyomán – *Király György* és *Turóczi-Trostler József* közreműködésével – átdolgozott *A világirodalom történetét* mint „Benedek-Wieglert” ismerte a szakma, az ő átdolgozása, bővítése, új részei miatt. És még több személyességgel szól magyar irodalmi tanulmányaiban! Természetesen fiúi szeretettel, tisztelettel, nagyrabecsüléssel ír édesapjáról, Benedek Elekről. Erkölcsi tartást örökölt tőle. Tanulmányt ír professzoráról, *Riedl Frigyesről*, nem felejtve a tőle örökölt *Arany János*-tiszteletet. Aztán Benedek Marcellnek is búcsúznia kellett *Babits Mihálytól*, aki egyetemi társa volt. Az „embertelen időkben” még jobban érzi *Babits Mihály* hiányát, aki mindig az emberségért szólt, Jónásként is, ahogy az „égi és ninivei hatalmak” engedték. Benedek Marcell Ba-

bits Mihályról és Arany Jánosról is ír idős korában kisonográfiát, mindkét munkájában személyes hangon szól. A *Szépen élni* című esszékötetében pedig a leszűrendő tanulságot keresi Arany életművében. Az a véleménye, hogy nyelvi tisztaságot, formai gondosságot, írástudói felelősséget tanulhatunk tőle. S azonnal hozzáteszi, hogy azt is, miként érhető el az olvasók rokonszenve, elismerése magas művészi színvonalon is.

Mint olvasó közelített Benedek Marcell idős korában olvasmányaihoz *Hajnaltól alkonyatig* című kötetében. Az irodalomtörténeti szempont helyett most „egyszerű” olvasóként idézte fel élete legemlékezetesebb olvasmányait. Kötete bevezetőjében hetvenkilenc évére gondolva elbizonytalanodik, lesz-e alkalma, elegendő ideje és ereje könyvének befejezésére. Gyerekkorában természetesen meséket olvasott, így az *Erős János*ról szólót, melynek népi bölcsességére hivatkozik. Erős János egy erdei tisztáson főz, nem messze csata zajlik, ágyúgolyók hullanak körülötte. Ő így kiált: „Ide ne lőjenek, hé, mert itt emberek vannak!” Diákként Homérosz *Odüsszeiáját* olvassa, utazásaira gondol Párizstól Londonig. Shakespeare *Hamletje* egész életét végigkísérte. Számos színházi előadással – sőt még *Lawrence Olivier* filmjével ellentétben is – az igazi *Hamlet*: a könyvben olvasott mű. Így tudunk azonosulni mindnyájan Hamlettel, így érezzük magányosságát: „Számunkra is kizökken az idő, a világ rendje, ha súlyos csalódás ér, ha természetünkkel, jellemünkkel ellenkező cselekvésre akar kényszeríteni az élet: szeretet nélkül végzett munkára, megalkuvásra, megalázkodásra, hazugságra.” Szeretettel gondol *Katona József Bánk bánjára*; *Flaubert Bovaryné*-ja, a regény mondatai pedig ugyanúgy megbabonázzák, mint régen. *Tolsztoj Háború és békéjét* újra meg újra el kell olvasnunk életünk folyamán – jegyzi meg, mert így a mű értékeit mindig más és más oldalról látjuk. *Krúdy Gyula A vörös postakocsi* című regényének világát, emlékidézését, *Proust-*

hoz hasonlítható stílusát, nyelvi zenéjét nem felejt. *Móricz Zsigmond* regényei közül az *Erdély*, a trilógia első kötete, a *Tündérvkert* nemcsak a két főhős, *Báthory Gábor* és *Bethlen Gábor* ellentétes és sokban rokon beállítása miatt tetszik neki, hanem a maga erdélyi, apai, kisbacconi emlékei miatt is. Olvasmányai elvezetik *Tamási Áronig*, *Németh Lászlóig*, *Camus*-ig és *Ionesco*ig. S majd az utószóban – Németh László drámáját hallgatva *Misztótfalusi Kis Miklósról* – ő is a maga személyének mentségét kéri olvasóitól.

Magunk nevelését tűzi ki feladatnak *Benedek Marcell Az olvasás művészetében*. Felteszi a kérdést, hogy hol kell kezdenünk az irodalmi önnevelést? Az olvasó egy-egy világirodalmi kézikönyvet lapozgatva „rendszerességre” törekedhet, nagy távlatokat tekinthet át. Ha úgy érzi, hogy egy-egy világhírű mű nem tetszik neki, nehezen olvassa, inkább hagyja abba, ne erőltesse tovább e „kényszerű” olvasást. Később, máskor lehetséges, hogy önmagától tér vissza a korábban abbahagyott, nehéznek tartott műhöz. Ha valaki egy történelmi témájú regényt olvas, akkor szerencsés azt a kort alaposabban megismernie. Képzletbeli utazást tehetünk könyveket olvasva, idegen, távoli világokat megismerve. Nem árt, ha váltogatjuk olvasmányainkat, ne kössük le magunkat egy műfajnál. Olvassunk verseket, drámákat is. Többet ismerhetünk meg egy műből, ha ismerjük azt az irodalmi irányzatot – például szimbolizmust – vagy a műfaj sajátosságait – például a tragédiát. Benedek Marcell nem óhajtja valamiféle idegenvezetőként kézenfogni és vezetni az olvasót. Ő igazi professzorként felnőttnek tartja az olvasót, akinek magának kell tájékozódnia, észrevennie például a stílus szépségeit. „A görög tragikus költő és a XX. század olvasója közt mély, belső rokonságok vannak – és nem is olyan boszorkányság ezeket megtalálni, ha elfogulatlanul a lényegget keressük a költőben és magunkban.”

Szekér Endre